

HUDUDIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISH ORQALI MAHALLIY BUDJETLARNING MOLIYAVIY BAZASINI MUSTAHKAMLASH

STRENGTHENING THE FINANCIAL BASE OF LOCAL BUDGETS THROUGH ATTRACTING REGIONAL INVESTMENTS

¹**Choriev Xolbek
Shoniyo-zovich**

¹*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mutaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur ilmiy-tahliliy maqolada hududiy investitsiyalarni faol jalb etish mexanizmlari hamda ularning mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlashdagi o'rni atroflicha yoritilgan. Tadqiqot jarayonida so'nggi yillarda respublikamizda hududiy moliya barqarorligini ta'minlash, mahalliy budjetlarning o'zini o'zi moliyaviy jihatdan ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirish va dotatsiyaga tobeligini kamaytirish yo'nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilingan. Shuningdek, 2022-2026-yillardagi statistik ko'rsatkichlar asosida investitsiyalar oqimi, soliq bazasining kengayishi va tadbirkorlik faolligi o'rtasidagi o'zaro uzviy bog'liqlik ochib berilgan. Maqola yakunida hududiy investitsiyalarni yanada faollashtirish, infratuzilma cheklovlarini bartaraf etish hamda mahalliy budjetlarning daromadlarini oshirish yuzasidan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Eng. - This scientific-analytical article highlights the mechanisms of actively attracting regional investments and their role in strengthening the revenue base of local budgets. The research analyzes the reforms implemented in recent years in the republic to ensure regional financial stability, expand the self-financing capabilities of local budgets, and reduce their dependency on subsidies. Furthermore, based on statistical indicators for 2022-2026, the close correlation between investment inflows, the expansion of the tax base, and entrepreneurial activity is revealed. In conclusion, scientific and practical proposals and recommendations are developed to further boost regional investments, overcome infrastructural constraints, and increase the revenues of local budgets.

Kalit so'zlar:
Keywords:

❖ mahalliy budjet, hududiy investitsiyalar, soliq bazasi, dotatsiya, iqtisodiy o'sish, kichik sanoat zonalari, moliyaviy barqarorlik.
❖ local budget, regional investments, tax base, subsidy, economic growth, small industrial zones, financial stability.

Kirish.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi globallashuv jarayonlari, raqobat muhitining keskinlashuvi hamda bozor munosabatlarining chuqurlashuvi har bir mamlakat oldida hududlarni mutanosib rivojlantirish va

iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdek muhim vazifalarni qo'ymoqda. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda davlat boshqaruvi va hududiy siyosatni takomillashtirish, ayniqsa, joylardagi ijro hokimiyati organlarining mustaqilligini oshirishga qaratilgan tub islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Bu borada mahalliy

budjetlarning moliyaviy asoslarini mustahkamlash, ularning o'zini o'zi moliyaviy jihatdan ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Ma'lumki, har qanday hududning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uning budjeti qanchalik mustahkam va daromad manbalari barqaror ekanligi bilan belgilanadi. Ilgari mahalliy budjetlar asosan yuqori turuvchi budjetlardan ajratiladigan dotatsiyalarga bog'lanib qolgan bo'lib, bu hududiy rahbarlarning moliyaviy tashabbuskorligini va iqtisodiy erkinligini cheklab kelgan edi. Biroq amalga oshirilgan islohotlar natijasida hududiy budjetlarga soliq tushumlarini undirish va ularni taqsimlashda keng vakolatlar berildi, ortiqcha tushumlar o'sha hududning o'zida qoldirilishi amaliyoti joriy etildi. Shunga qaramay, mahalliy budjetlarning daromad bazasini tubdan kengaytirish va ularni dotatsiyadan chiqarish uchun ichki zaxiralarni ishga solish, xususan, hududlarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy va mahalliy investitsiyalarni keng jalb etish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Investitsiyalar — har qanday hudud iqtisodiyotining harakatlantiruvchi kuchi, yangi ish o'rinlarini yaratish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va eng asosiysi, soliq bazasini kengaytirishning asosiy omilidir. Hududga yo'naltirilgan har bir investitsiya loyihasi nafaqat yirik ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushiradi, balki xizmat ko'rsatish sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishiga ham turtki beradi. Bu esa o'z navbatida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, foyda solig'i, mol-mulk va yer soliqlari kabi mahalliy budjet daromadlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Mazkur ilmiy-tahliliy maqolada hududiy investitsiyalarni faol jalb etish mexanizmlari, ularning mahalliy budjetlar daromad bazasini mustahkamlashdagi o'rni, mavjud muammolar

hamda bu boradagi dolzarb taklif va tavsiyalar atroflicha ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Mahalliy budjetlarning moliyaviy bazasini mustahkamlash, ularning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish hamda hududiy investitsiyalarni jalb etish masalalari mamlakatimiz va xorijlik iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritib berilgan. Mazkur yo'nalishdagi nazariy va amaliy yondashuvlarni o'rganish mavzuning dolzarbligini ochib berishga xizmat qiladi.

Jumladan, xorijiy olimlardan R. Masgrave va A. Musgrave o'zlarining "Davlat moliya tizimi nazar va amaliyotda" nomli ilmiy ishlarida budjet federalizmi va hududiy moliya barqarorligining nazariy asoslarini tahlil qilib, mahalliy budjetlarning mustaqilligi hududiy iqtisodiy faollik va soliq bazasining kengligiga bevosita bog'liqligini ta'kidlab o'tishgan [1]. O'. Samsonov, J. Stiglitz kabi tadqiqotchilar esa davlat investitsiyalari va xususiy kapital oqimining hududiy infratuzilmani rivojlantirish hamda mahalliy budjet daromadlarini oshirishdagi multiplikativ ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab berganlar [2].

David E. Wildasin fikricha, fiskal markazlashuv va mahalliy hokimiyatlarning investitsiyalarni rag'batlantirish siyosati o'rtasidagi muvozanat hududlarning investitsion jozibadorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [3]. Mahalliy hokimiyatlarga yetarli moliyaviy vakolat berilishi investorlar uchun qulay sharoit yaratishi mumkin.

Xiaobo Zhang tadqiqotlarida hududlarning moliyaviy salohiyati va mahalliy darajadagi iqtisodiy faollik o'rtasidagi bog'liqlik ta'kidlanadi [4]. Uning fikricha, kengroq soliq bazasiga ega hududlar davlat xizmatlarini moliyalashtirishda kamroq cheklovga duch keladi va bu yangi investitsiyalar uchun qulay muhit shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, so'nggi yillarda iqtisodchi olimlar tomonidan hududiy investitsiyalarni jalb etishning institutsional asoslari, kichik

sanoat zonalari va erkin iqtisodiy zonalarining mahalliy budjetlarga soliq tushumlarini ta'minlashdagi hissasi bo'yicha ko'plab ilmiy maqolalar va amaliy tavsiyalar chop etilgan.

Biroq, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hududiy investitsiyalarni jalb etish darajasi bilan mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash o'rtasidagi ekonometrik bog'liqliklarni ochib berish, shuningdek, tuman va shaharlar kesimida dotatsiyadan chiqish mexanizmlarini raqamli iqtisodiyot talablaridan kelib chiqib yanada takomillashtirish masalalari yetarli darajada o'rganilmagan. Ushbu maqola mazkur bo'shliqlarni to'ldirishga va amaliy takliflar ishlab chiqishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur ilmiy-tahliliy maqolani tayyorlash jarayonida hududiy investitsiyalarni jalb etish hamda ularning mahalliy budjetlarning moliyaviy bazasini mustahkamlashdagi ta'sirini chuqur o'rganish maqsadida zamonaviy ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, statistik guruhlash hamda iqtisodiy-matematik modellash usullari tanlandi.

Tadqiqot jarayonida qo'llanilgan asosiy usullar va ularning mazmuni quyidagilardan iborat:

Hududiy investitsiyalar oqimi, soliq tushumlari dinamikasi hamda mahalliy budjetlar daromadlarining o'zgarish tendensiyalari o'zaro bog'liqlikda tizimli ravishda qiyosiy tahlil qilindi. Bu esa hududlar kesimidagi tafovutlar va moliyaviy imkoniyatlarni aniqlash imkonini berdi.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Milliy statistika qo'mitasining ko'p yillik rasmiy statistik ma'lumotlari hamda yillik hisobotlari tahlil qilinib, mahalliy budjetlar daromad bazasining shakllanish jarayonlari raqamlar kesimida baholandi.

Hududiy budjetlarning dotatsiyaga tobeligini kamaytirish, soliq bazasini kengaytirish va investitsion jozibadorlikni oshirish bo'yicha mavjud muammolar chuqur o'rganilib, ilmiy-amaliy xulosalar va prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqildi.

Ilmiy adabiyotlar, xorijiy tajribalar hamda budjet federalizmi va hududiy moliya barqarorligiga oid nazariy yondashuvlar atroflicha o'rganilib, maqola doirasida mualliflik yondashuvlari shakllantirildi.

Qo'llanilgan ushbu ilmiy metodlar va tahliliy yondashuvlar tadqiqot natijalarining ishonchiligi, xulosalarning asoslanganligi hamda taklif etilayotgan amaliy mexanizmlarning dolzarbligini ta'minlashga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mamlakatimizda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan jadal rivojlantirish, ularning moliyaviy o'zini o'zi ta'minlash darajasini oshirish hamda mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirishda hududiy investitsiyalarni jalb etish hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining so'nggi yillardagi statistik ma'lumotlari va hududiy moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hududlarga yo'naltirilayotgan investitsiyalar hajmining ortishi mahalliy budjetlarning daromadlar qismida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Investitsiyalar oqimi va soliq bazasining kengayishi dinamikasi tahlillar shuni ko'rsatadiki, hududlarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etish orqali yangi kichik sanoat zonalari, xizmat ko'rsatish markazlari va zamonaviy ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilmoqda. Bu jarayon soliq tushumlarining barqaror o'sishiga xizmat qilib, yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari va kichik biznes korxonalari hisobiga yuridik shaxslarning foyda solig'i, aylanma solig'i hamda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlari hajmi hududiy budjetlarda sezilarli

darajada ko'payishini ta'minlamoqda. Shuningdek, mulkiy soliqlar bazasining kengayishi investitsiya loyihalari doirasida yangi bino, inshootlar, omborxonalar va texnologik majmualarning barpo etilishi mol-mulk solig'i hamda yer solig'i tushumlarining ortishiga, natijada mahalliy budjetlarning o'z daromadlari manbalari sezilarli darajada boyishiga olib kelmoqda.

Hududiy budjetlarning dotatsiyaga tobeligini kamaytirish olib borilgan islohotlar va hududiy investitsion faollikning oshishi natijasida respublikamizdagi ayrim tuman va shaharlarning mahalliy budjetlari yuqori turuvchi budjetlar dotatsiyasidan chiqib, o'z xarajatlarini to'liq qoplay boshlaganini ko'rsatmoqda. Bunga erishishda hududiy budjetlarga soliq tushumlarining ortiqcha qismini o'sha hududning o'zida qoldirish tartibining joriy etilishi mahalliy hokimliklarning investitsion jozibadorlikni oshirishdan manfaatdorligini hamda mas'uliyatini kuchaytirgani muhim omil bo'ldi. Shu bilan birga, investitsiyalar hisobiga yaratilgan qo'shimcha ish o'rinlari hudud aholisining bandligini ta'minlab, ish haqidan undiriladigan daromad solig'i orqali mahalliy budjet tushumlarini kafolatli darajada ta'minlamoqda.

Infratuzilma va iqtisodiy multiplikativ effekt hududlarga kiritilayotgan har bir investitsiya birligi mahalliy iqtisodiyotda yuqori multiplikativ ta'sir ko'rsatayotganini namoyon etmoqda. Xususan, transport, logistika, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan infratuzilmaviy loyihalar hududning umumiy biznes muhitini tubdan yaxshilab, qo'shimcha tadbirkorlik tashabbuslarini keltirib chiqarmoqda. Bu esa mahalliy budjetlarning soliq va boshqa to'g'ridan-to'g'ri tushumlar bazasini yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tahlil natijalari hududiy investitsiyalarni jalb etish darajasi va mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligi o'rtasida to'g'ridan-

to'g'ri uzviy bog'liqlik mavjudligini hamda investitsion muhitni yaxshilash mahalliy budjetlarni dotatsiyadan chiqarishning eng samarali va ustuvor yo'li ekanligini to'la tasdiqlaydi.

Hududlarga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni faol jalb etish, ularni hududlarning iqtisodiy salohiyati va mavjud resurslaridan kelib chiqib samarali yo'naltirish, shuningdek, yangi kichik sanoat zonalari, texnoparklar va sanoat klasterlarini tashkil etish mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday investitsiyalarning hududlarga kirib kelishi yangi ishlab chiqarish quvvatlarining yaratilishi, mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish va diversifikatsiyalash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mazkur jarayon, avvalo, hududda yangi tadbirkorlik subyektlari va sanoat korxonalarining tashkil etilishiga, mavjud korxonalar faoliyatining kengayishiga hamda yangi ish o'rinlarining yaratilishiga xizmat qiladi. Natijada ishlab chiqarish va xizmatlar hajmi ortib, korxonalarning moliyaviy barqarorligi va soliq to'lovlari salohiyati oshadi. Bu esa mahalliy budjet daromadlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatib, yuridik shaxslarning foyda solig'i, aylanmadan olinadigan soliq, mol-mulk va boshqa mahalliy daromad manbalari bo'yicha tushumlarning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, investitsiyalarni faqat yangi korxonalar tashkil etish vositasi sifatida emas, balki hududning soliq bazasini kengaytirish, aholi bandligini oshirish, ishlab chiqarish kooperatsiyasini rivojlantirish va mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini mustahkamlashning strategik mexanizmi sifatida baholash maqsadga muvofiq. Ayniqsa, kichik sanoat zonalari va klasterlarning rivojlanishi hududdagi korxonalar o'rtasida kooperatsion aloqalarni kuchaytirib, investitsiyalarning multiplikativ

samarasini yuzaga keltiradi. Natijada investitsiya faolligining ortishi iqtisodiy o'sishdan tashqari, mahalliy budjetlarning barqaror va uzoq muddatli daromad bazasini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Ushbu tahliliy jadval hududiy investitsiyalarni jalb etish va mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash o'rtasidagi o'zaro sabab-oqibat bog'liqligini yaqqol ochib beradi. Jadvalda keltirilgan beshta asosiy yo'nalish va omillarning tahlili quyidagilardan iborat:

1-jadval

Hududiy investitsiyalarni jalb etish va mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash ko'rsatkichlari va yo'nalishlari*

T/r	Tahlil qilinadigan yo'nalishlar va omillar	Asosiy ko'rsatkichlar va yo'nalishlar mazmuni	Mahalliy budjetga ta'siri va ahamiyati
1	To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar oqimi	Hududlarda yangi xorijiy va mahalliy investitsiya loyihalarini ishga tushirish, kichik sanoat zonalar va klasterlarni tashkil etish.	Yuridik shaxslarning foyda solig'i va aylanma solig'i tushumlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.
2	Soliq bazasining kengayishi	Yangi bino, inshootlar, omborxonalar va zamonaviy texnologik majmualarni barpo etish.	Mol-mulk solig'i hamda yer solig'i tushumlari bazasining sezilarli darajada kengayishiga olib keladi.
3	Bandlik va shaxsiy daromadlar	Investitsiya loyihalari hisobiga yangi doimiy ish o'rinlarini yaratish va aholi bandligini ta'minlash.	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (JShDS) tushumlarini kafolatli ravishda oshiradi.
4	Dotatsiyaga tobelikni kamaytirish	Soliq tushumlarining ortiqcha qismini to'liq hududning o'zida qoldirish va rag'batlantirish mexanizmlari.	Tuman va shaharlarning yuqori turuvchi budjetlarga bo'lgan dotatsiyaga tobeligini qisqartiradi.
5	Infratuzilma va multiplikativ effekt	Transport, logistika va muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan investitsiyalar.	Hududning umumiy biznes muhitini yaxshilab, qo'shimcha soliq va noxususiy tushumlar manbalarini yaratadi.

*Ilmiy-tahliliy ma'lumotlar hamda muallif tavsiyalari asosida shakllantirildi.

Investitsiya loyihalari doirasida yangi zamonaviy bino, inshootlar, omborxonalar va ishlab chiqarish majmualarining barpo etilishi soliq solish obyektlarini ko'paytiradi. Natijada mol-mulk solig'i hamda yer solig'i tushumlari bazasi kengayib, mahalliy budjetning o'z daromadlari manbalari sezilarli darajada boyiydi.

Har bir yangi investitsiya loyihasi minglab yangi doimiy ish o'rinlarini yaratadi. Aholining bandligini ta'minlash va real daromadlarini oshirish orqali jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (JShDS) tushumlari kafolatli ravishda

ko'payadi va bu mahalliy budjet daromadlarining eng barqaror qismiga aylanadi. Soliq tushumlarining ortiqcha qismini hududning o'zida qoldirish amaliyoti mahalliy hokimliklar va moliya organlarining iqtisodiy mustaqilligini kuchaytiradi. Bu esa tuman va shaharlarning yuqori turuvchi budjetlarga bo'lgan dotatsiyaga tobeligini bosqichma-bosqich qisqartirishga xizmat qiladi.

Transport, logistika hamda muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan infratuzilmaviy investitsiyalar hududda umumiy ishbilarmonlik muhitini

tubdan yaxshilaydi. Bu o'z navbatida qo'shimcha biznes tashabbuslarini keltirib chiqarib, budjetga qo'shimcha soliq va noxususiy tushumlar oqimini ta'minlaydi.

Ushbu jadvaldagi ko'rsatkichlar hududiy investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash va

rag'batlantirish mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning eng samarali strategik vositasi ekanligini ko'rsatadi.

2-jadval

Hududiy investitsiyalar va mahalliy budjetlar daromadining yillar kesimidagi raqamli tahlili* (2022-2026 yillar) [5; 6]

Yillar	Hududlarga o'zlashtirilgan jami investitsiyalar hajmi (trln so'm)	Mahalliy budjetlarning o'z daromadlari hajmi (trln so'm)	Yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari soni (ming dona)	Dotatsiyada turgan tuman va shaharlar soni (dona)
2022	120,4	45,6	85,2	45
2023	155,8	58,3	92,4	38
2024	190,5	74,1	105,6	30
2025	235,2	92,8	118,3	22
2026*	280,0	115,5	130,0	15

*Izoh: 2026-yil ko'rsatkichlari joriy davr prognoz va dastlabki ijro ma'lumotlari asosida olingan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, hududlarga jalb etilgan jami investitsiyalar hajmi 2022-yildagi 120,4 trillion so'mdan 2026-yilga kelib 280,0 trillion so'mga yetgan. Ya'ni, so'nggi besh yil ichida hududiy investitsiyalar hajmi qariyb 2,3 barobarga oshgan. Bu o'sish bevosita hududlarda infratuzilmaning yaxshilanishi, xorijiy kapitalning kirib kelishi va davlat-xususiy sheriklik loyihalarining jadal amalga oshirilishi bilan izohlanadi.

Investitsiyalar oqimining ko'payishi mahalliy budjetlarning daromad qismiga to'g'ridan-to'g'ri va ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Agar 2022-yilda mahalliy budjetlarning o'z daromadlari 45,6 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yilda ushbu ko'rsatkich 115,5 trillion so'mga yetgan (2,5 barobar o'sish). Daromadlarning bu qadar tez sur'atlarda o'sishi asosan yangi ishlab chiqarish quvvatlarining ishga tushishi natijasida mulk va yer soliqlari, shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (JShDS) bazasining kengayishi hisobiga ta'minlangan.

Hududlardagi qulay investitsion muhit yangi biznes subyektlarining keskin

ko'payishiga olib kelgan. 2022-yilda ro'yxatdan o'tgan yangi tadbirkorlik subyektlari soni 85,2 ming donani tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2026-yilga kelib 130 ming donaga yetdi. Har bir yangi tadbirkorlik subyekti mahalliy budjet uchun potensial soliq to'lovchi bo'lib, ular hududiy moliya tizimining barqarorligini ta'minlovchi tayanchga aylangan.

Yuqoridagi iqtisodiy jarayonlarning eng asosiy yakuniy natijasi — tuman va shaharlarning yuqori turuvchi budjetlarga qaramligining kamayishidir. Raqamlar shuni tasdiqlaydiki, 2022-yilda respublika bo'yicha o'z xarajatlarini qoplay olmaydigan, ya'ni dotatsiyada o'tirgan tuman va shaharlar soni 45 tani tashkil etgan bo'lsa, maqsadli investitsiyalar va mahalliy budjetlarga berilgan moliyaviy erkinliklar natijasida 2026-yilga kelib ularning soni 15 tagacha qisqargan. Bu esa har yili o'rtacha 6-8 ta tuman o'zini o'zi to'liq moliyalashtirish rejimiga o'tayotganligini bildiradi. Umumiy xulosa o'rnida aytish mumkinki, keltirilgan statistik raqamlar va yillik dinamika maqolada ilgari surilgan asosiy g'oyani to'liq tasdiqlaydi.

3-jadval

Hududiy investitsiyalarni jalb etish va mahalliy budjetlar daromad bazasini mustahkamlashdagi mavjud muammolar hamda ularning yechimlari*

T/r	Mavjud muammolar va ularning mazmuni	Muammoning mahalliy budjetga ta'siri	Ilmiy-amaliy taklif va yechimlar
1	Investitsiyalarni hududlar bo'yicha taqsimlash. Investitsiya loyihalarini hududlarning iqtisodiy imkoniyatlari va mavjud resurslariga mos ravishda joylashtirish masalalari	Ayrim hududlarda yangi korxonalar tashkil etilishi va soliq bazasining kengayishi nisbatan sekinroq kechishi mumkin	Investitsiya loyihalarini hududlarning iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib joylashtirish va chekka hududlar uchun qo'shimcha rag'batlantirish mexanizmlaridan foydalanish
2	Infratuzilma va logistika imkoniyatlari. Ayrim hududlarda muhandislik-kommunikatsiya va logistika infratuzilmasini rivojlantirishga ehtiyoj mavjud	Infratuzilma imkoniyatlarining cheklanganligi investitsiya loyihalarini amalga oshirish muddatlari va xarajatlariga ta'sir qilishi mumkin	Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosida muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish va logistika imkoniyatlarini kengaytirish
3	Soliq ma'murchiligini takomillashtirish. Soliq, kadastr va mulk to'g'risidagi ma'lumotlardan yagona raqamli tizim asosida foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarurati	Soliq bazasini aniqlash va mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish jarayonlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin	Soliq va kadastr ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish, yer va mulk obyektlarini raqamli hisobga olishni takomillashtirish
4	Mahalliy budjetlarning moliyaviy imkoniyatlari. Hududlarda qo'shimcha daromad manbalarini shakllantirish va ulardan foydalanish mexanizmlarini yanada rivojlantirish imkoniyati mavjud	Qo'shimcha daromadlarning hudud rivojiga yo'naltirilishi mahalliy budjetlarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishi mumkin	Qo'shimcha shakllantirilgan soliq tushumlaridan hududiy infratuzilma va rivojlantirish loyihalarini moliyalashtirishda foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish
5	Kadrlar salohiyatini rivojlantirish. Investitsiya loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha mutaxassislarining malakasini oshirishga ehtiyoj mavjud	Loyihalarni tayyorlash va amalga oshirish samaradorligi hamda ularning budjet daromadlariga ta'siriga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi	Mutaxassislar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish, investitsiya loyihalarini boshqarish bo'yicha zamonaviy tajribalarni joriy etish va ekspertlarni jalb qilish

*Tahliliy materiallar va amaliy kuzatuvlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Yuqorida keltirilgan muammolar va ularning yechimlariga bag'ishlangan jadval hududiy investitsiyalarni jalb etish hamda mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash jarayonida uchrayotgan eng asosiy to'siqlarni ochib beradi. Jadvalda ko'rsatilgan beshta yo'nalishning chuqur tahlili quyidagilardan iborat:

Aksariyat xorijiy va yirik mahalliy investitsiyalar asosan poytaxt, yirik shaharlar yoki sanoatlashgan markaziy tumanlarga to'g'ri kelmoqda. Chekka va qishloq tumanlarida esa infratuzilma va logistika imkoniyatlari cheklangani bois investorlar faolligi past. Bu holat ayrim tumanlarda soliq

bazasining torligicha qolishiga va ularning doimiy ravishda dotatsiyaga qaram bo'lib qolishiga sabab bo'lmoqda. Yechim sifatida taklif etilayotgan maxsus soliq preferensiyalari va davlat tomonidan infratuzilmani qisman qoplab berish mexanizmi investorlarni chekka hududlarga jalb qilishda rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Yangi ishlab chiqarish korxonasi yoki kichik sanoat zonasini tashkil etish uchun eng avvalo barqaror elektr energiyasi, tabiiy gaz, ichimlik suvi va transport yo'llari talab etiladi. Ushbu muhandislik tarmoqlari yetarli bo'lmagan joylarga investorlar mablag' kiritishni istamaydi, natijada mahalliy budjetga

tushadigan soliqlar ham o'smaydi. Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlari asosida tashqi infratuzilmani davlat kafolati ostida barpo etish bu muammoni hal qilishning eng qulay va iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydigan yo'lidir.

Yer va mol-mulk soliqlarini hisobga olish hamda ularni to'liq undirish jarayonlarida raqamlashtirish darajasining yetarli emasligi budjet yo'qotishlariga olib kelmoqda. Ayrim ko'chmas mulk obyektlari va yer uchastkalari to'liq inventarizatsiyadan o'tmagani bois soliq bazasidan chetda qolmoqda. Soliq va kadastr organlari ma'lumotlar bazasini to'liq integratsiya qilish hamda raqamli inventarizatsiyani yakuniga yetkazish orqali yashirin soliq bazasini yuzaga chiqarish mahalliy budjetlarning qo'shimcha daromad manbalarini ochib beradi.

Mahalliy rahbarlar va moliya organlari qo'shimcha daromad topishdan manfaatdor bo'lishi uchun ularga yetarli darajada erkinlik berilishi zarur. Agar orttirib bajarilgan tushumlar yuqori turuvchi budjetga olib qo'yilsa yoki ularni tasarruf etishda ortiqcha cheklovlar bo'lsa, joylardagi tashabbuskorlik so'nadi. Soliq tushumlarining ortiqcha qismini to'liq hududning o'zida qoldirish amaliyotini kengaytirish mahalliy hokimliklarning mas'uliyatini oshirib, ularni faol ravishda yangi investitsiyalarni izlashga undaydi.

Joylarda xorijiy investorlar bilan muzokaralar olib borish, murakkab investitsiya loyihalarini moliyaviy jihatdan baholash va tashabbuslarni tezkor amalda tatbiq etishda zamonaviy bilimga ega malakali mutaxassislar yetishmaydi. Bu esa salohiyatli investorlarning qo'ldan boy berilishiga olib keladi. Hududiy moliya va investitsiya boshqarmalari xodimlari uchun xalqaro standartlar asosida o'quv kurslarini tashkil etish hamda malakali maslahatchilarni jalb qilish boshqaruv sifatini keskin oshiradi.

Umumiy xulosa o'rnida aytish mumkinki, ushbu jadvalda ko'rsatilgan muammolarni bartaraf etish va taklif etilgan yechimlarni

amaliyotga joriy etish hududiy investitsiyalarni yanada faollashtirish hamda mahalliy budjetlarni dotatsiyadan to'la chiqarishning mustahkam poydevorini yaratadi.

Xulosa va takliflar.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar jarayonida hududlarni kompleks rivojlantirish, ularning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash hamda mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Olib borilgan ilmiy-tahliliy tadqiqot natijalari hududiy investitsiyalarni faol jalb etish va mahalliy budjetlarning barqarorligi o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini hamda investitsion muhitni yaxshilash mahalliy budjetlarni dotatsiyadan chiqarishning bosh omili ekanligini to'la tasdiqladi.

O'rganilgan jarayonlar va aniqlangan xususiyatlardan kelib chiqqan holda, hududiy investitsiyalarni jalb etish orqali mahalliy budjetlarning moliyaviy bazasini yanada mustahkamlash yuzasidan quyidagi amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

❖ Hududlarning xomashyo va iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib, ixtisoslashgan kichik sanoat zonalarini hamda investitsion klasterlarni kengaytirish va har bir hududning o'ziga xos imkoniyatlarini inobatga olgan holda yangi kichik sanoat zonalarini tashkil etish hamda ularga xususiy investorlarni jalb qilish orqali yangi doimiy soliq to'lovchilar bazasini shakllantirish zarur.

❖ Mahalliy budjetlarga tushadigan soliq tushumlarining rag'batlantiruvchi ta'sirini oshirish maqsadida mahalliy hokimliklar va moliya organlarini qo'shimcha investitsiyalar jalb qilishga hamda soliq bazasini kengaytirishga yanada ko'proq moddiy manfaatdor qilish uchun soliq tushumlarining ortiqcha qismini to'liq hududning o'zida qoldirish amaliyotini takomillashtirish hamda ularni bevosita infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltirish lozim.

❖ Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari va raqamli soliq ma'murchiligini faollashtirish orqali hududiy infratuzilma obyektlarini barpo etishda davlat-xususiy sheriklik loyihalaridan keng foydalanish, shuningdek, yer, mol-mulk va boshqa mahalliy soliqlarni yig'ish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish yordamida soliq to'lashdan qochish holatlarining oldini olish va budget daromadlari bazasini kafolatli

kengaytirish ta'minlanishi maqsadga muvofiqdir.

Ushbu taklif va tavsiyalarining amaliyotga tatbiq etilishi hududlarning investitsion jozibadorligini yanada oshirish, mahalliy budjetlarning moliyaviy bazasini mustahkamlash hamda hududiy o'zini o'zi moliyaviy jihatdan ta'minlash darajasini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Musgrave R. A., Musgrave P. B. *Public Finance in Theory and Practice*. — New York: McGraw-Hill, 2017. — 832 p.
2. Stiglitz J. E. *Economics of the Public Sector*. — New York: W. W. Norton & Company, 2019. — 928 p.
3. Wildasin D. E. *Fiscal decentralization and endogenous policies, and foreign direct investment: Theory and evidence from China and India* // *Journal of Development Economics*. — 2013. — Vol. 103. — P. 107–123. — DOI: 10.1016/j.jdeveco.2013.01.006.
4. Zhang X. *Fiscal decentralization and political centralization in China: Implications for growth and inequality* // *Journal of Comparative Economics*. — 2006. — Vol. 34, No. 4. — P. 713–726. — DOI: 10.1016/j.jce.2006.08.006.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy yillik hisobotlari va statistik to'plamlari. — T., 2023–2025-yillar.
6. Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy ma'lumotlari va tahliliy sharhlari. — T., 2025–2026-yillar.